

С. В. Іванов

член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів та маркетингу ДВНЗ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", Дніпро, Україна, ivanovsv@abkdniipro.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1205-3797>

**ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ: АНАЛІЗ У КОНТЕКСТІ
ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті здійснено аналіз джерел і динаміки фінансових ресурсів домогосподарств України. Основою їхніх фінансів є доходи, які переважно формуються внаслідок економічної діяльності та соціальних трансфертів. Досліджено рівень та структуру грошових і негрошових доходів домогосподарств. На підставі аналізу статистичних даних виявлено тенденцію зростання грошових доходів, однак вони залишаються низькими порівняно з іншими європейськими країнами. За допомогою зіставлення рівня грошових доходів із фактичним прожитковим мінімумом визначено низьку матеріальну забезпеченість більшості домогосподарств України. Аналіз розподілу доходів за децильними групами показав надмірне розшарування населення за рівнем середньодушового доходу. Систематизовано причини низького рівня добробуту й бідності домогосподарств, серед яких: недостатній економічний потенціал країни, невисока ефективність економіки та недосконалий механізм перерозподілу національного доходу. До найнегативніших чинників впливу на фінанси домогосподарств віднесено: поширення тіньової економіки; неефективну пласку систему оподаткування доходів населення, що не забезпечує необхідного перерозподілу й вирівнювання доходів; розкрадання та неефективне використання бюджетних коштів. Ці явища великою мірою зумовлені відсутністю виваженої політики щодо розбудови в Україні соціальної держави. Здійснено огляд зарубіжної практики формування соціальної держави та визначено шляхи удосконалення соціальної політики у сфері підвищення фінансового забезпечення домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарства, фінанси домогосподарств, доходи домогосподарств, бідність, нерівність за доходами, добробут, соціальна політика формування фінансів домогосподарств, економічна модель соціальної держави.

Табл. 6. Літ. 27.

Serhii Ivanov

Dr. Sc. (Economics), Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Emeritus of Science and Technology of Ukraine, Prydniprovaska State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro, Ukraine, ivanovsv@abkdniipro.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1205-3797>

**HOUSEHOLD FINANCES: ANALYSIS IN THE CONTEXT
OF UKRAINE'S WELFARE POLICY**

Abstract. The article considers a household as a subject of the national economy. Its functions in the national economy are defined. Based on the statistical data of the household survey, the analysis of sources and dynamics of financial resources of households in Ukraine is made. The basis of household finances is their income, which is mainly generated as a result of wage employment, business activities and social transfers. The analysis of statistical data of the dynamics and structure of incomes has revealed a growing trend in the monetary incomes of households. It shows that the share of wages

© Іванов С. В., 2018

in the structure of incomes is reduced while the share of social transfers is increasing, which does not correspond to the principles of a market economy. Household income in Ukraine remains low compared to other European countries. More than half of households have a low level of material security, which is lower than the actual subsistence level. There is an excessive stratification of households in terms of income per capita. The reasons for the low living standards of the population and impoverishment, both in the economic sphere and in social policy, are systematized: a low economic potential of Ukraine and weak economic efficiency, an imperfect mechanism of redistribution of the national income, dissemination of shadow economic activity, the inefficient use of state budget funds. The negative impact on household incomes and welfare also underdevelops the foundations of the social state and the corresponding social policies in Ukraine. Based on the analysis of foreign experience in the formation of the social state and the processes of socialization of the economy, the author defines ways of reinforcing state social policy in Ukraine aimed at improving the mechanism for the formation of financial resources of households in the context of establishing the foundations of a European-style social-welfare state.

Keywords: household, household finances, income, poverty, income inequality, social policy of formation of household finances, economic model of the social state.

JEL classification: D13, D14, H31, R28.

С. В. Иванов

член-корреспондент НАН Украины, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой финансов и маркетинга ГВУЗ "Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры", Днепр, Украина

ФИНАНСЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ: АНАЛИЗ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье проведен анализ источников и динамики финансовых ресурсов домохозяйств Украины. Основой их финансов являются доходы, которые преимущественно формируются в результате экономической деятельности и социальных трансфертов. Исследованы уровень и структура денежных и неденежных доходов домохозяйств. На основании анализа статистических данных выявлена тенденция роста денежных доходов, однако они остаются низкими по сравнению с другими европейскими странами. С помощью сопоставления уровня денежных доходов с фактическим прожиточным минимумом определена низкая материальная обеспеченность большинства домохозяйств Украины. Анализ распределения доходов по децильным группам показал чрезмерное расслоение населения по уровню среднедушевого дохода. Систематизированы причины низкого уровня благосостояния и бедности домохозяйств, среди которых: недостаточный экономический потенциал страны, низкая эффективность экономики и несовершенный механизм перераспределения национального дохода. К самым негативным факторам влияния на финансы домохозяйств отнесены: распространение теневой экономики; неэффективная плоская система налогообложения доходов, которая не обеспечивает необходимого перераспределения и выравнивания доходов; хищение и неэффективное использование бюджетных средств. Эти явления во многом обусловлены отсутствием взвешенной политики по развитию в Украине социального государства. Осуществлен обзор зарубежной практики формирования социального государства и определены пути совершенствования социальной политики в сфере повышения финансового обеспечения домохозяйств.

Ключевые слова: домогосподарства, финансы домохозяйств, доходы домохозяйств, бедность, неравенство по доходам, благосостояние, социальная политика формирования финансов домохозяйств, экономическая модель социального государства.

У сучасних умовах домогосподарства є наймасовішими суб'єктами економічних відносин. В Україні на початок 2018 р. налічувалося близько 15 млн домогосподарств, які провадили важливі види економічної та соціальної діяльності [1, с. 9]. Домогосподарства є власником значних матеріальних, фінансових та людських ресурсів (нерухомості, ділових активів, землі, грошових коштів, робочої сили тощо) і виконують у суспільному відтворенні важливі функції. Саме їхні ресурси та їх споживання виступають чинниками економічного зростання. Це зумовило велику увагу науковців до досліджень ролі та проблем домогосподарств, що інтенсивно здійснюються з другої половини ХХ ст. У працях Г. Беккера, Дж. Мінсера, Т. Шульца [2–4] та ін. вивчалися економічні функції домогосподарств, їхні фінанси, формування доходів та забезпечення відтворення людського капіталу. У забезпеченні добробуту населення економічні та фінансові ресурси домогосподарств відіграють найважливішу роль. З огляду на це багато вітчизняних дослідників аналізували проблеми фінансів домашніх господарств (Т. О. Кізіма, Ю. М. Воробйов, О. В. Рудницька, В. О. Гнеушева [5–8] та ін.), а також їхні особливості, пов'язані з розвитком державних фінансів (Т. І. Єфименко, В. П. Кудряшов, К. В. Павлюк [9–11] та ін.). Однак недостатньо дослідженими залишаються питання розроблення комплексної державної політики щодо формування фінансів домогосподарств із метою підвищення рівня добробуту населення відповідно до нової економічної моделі розвитку країни соціального спрямування.

Метою статті є подальший розвиток підходів до політики формування фінансів домогосподарств задля подолання в Україні бідності, нівелювання надмірної майнової нерівності та підвищення добробуту на засадах розбудови соціальної держави.

Під домогосподарством розуміється господарство невеликої групи людей, як правило, об'єднаної родинними або дружніми зв'язками, котрі проживають в одному помешканні, повністю або частково об'єднують свої доходи і майно, спільно ведуть домашнє господарство (виробництво й споживання певних товарів та послуг). Фактично в домогосподарства об'єднане все населення країни, оскільки ця первинна, або базова, клітина організації господарської діяльності охоплює господарства не лише родин, а й однаків.

Домогосподарство є важливим суб'єктом фінансових відносин країни, у формуванні та використанні своїх фінансових ресурсів воно безпосередньо взаємодіє з підприємствами й організаціями (формування заробітної плати, інших доходів, витрати на споживчі товари тощо), державою (сплата податків та отримання соціальних трансфертів), інститутами фінансового ринку (кредити, депозити, ділові активи, фінансові операції тощо). Внаслідок цих відносин формуються фінанси домогосподарств, які становлять сукупний фонд грошових коштів, що перебуває в їхньому розпорядженні, та ви-

користуються для забезпечення матеріальних і соціальних умов життя членів господарства. Фінанси домогосподарств – це невід’ємна складова фінансової системи країни, що відіграє важливу роль у забезпеченні нормальних умов життєдіяльності населення та функціонуванні економіки загалом. Вони опосередковують такі важливі функції, які виконуються домогосподарствами: постачальницьку (постачання на ринок факторів виробництва – праці, капіталу, матеріальних ресурсів); споживчу (споживання різноманітних товарів і послуг, необхідних для життєдіяльності людей); виробничу (виробництво певних товарів та послуг для власного споживання або для ринку); заощадження (нагромадження частини коштів на певні потреби) [12, с. 98].

Основу фінансів домогосподарств становлять їхні доходи, які формуються переважно в результаті економічної діяльності та соціальних трансфертів. В умовах ринкової економіки в складі джерел доходів домогосподарств найвагомішу роль мають відігравати факторні доходи, тобто доходи від тих факторів виробництва, якими володіють домогосподарства (заробітна плата, дохід від підприємницької діяльності, самозайнятості, ділових активів та власності). Саме вони забезпечують економічну незалежність населення, базуються на власності, працездатності та активності, утворюють підґрунтя добробуту. Соціальні трансферти (пенсії, стипендії, субсидії тощо), особливо різні пільги і допомоги, у т. ч. допомога від родичів, пов’язані з соціальним захистом та підтримкою. Ці надходження ставлять їх отримувача в залежність або від держави, або від інших благодійників, вони не сприяють формуванню у громадян відповідальності за власний добробут.

У табл. 1 наведено динаміку номінальних доходів та витрат населення України за 2000–2017 рр. За досліджуваний період вони зросли в 19,2 раза. Основою доходів домогосподарств є заробітна плата, частка якої у 2017 р. дорівнювала 44,3 %. Дані таблиці свідчать, що ця частка в структурі доходів із 2000 по 2015 р. неухильно скорочувалася і досягла найнижчого рівня – 38,4 %. Лише з прийняттям закону про підвищення мінімальної заробітної плати вона почала зростати. Однак і цей показник є доволі низьким для забезпечення економічної незалежності населення, в європейських країнах він становить близько 60 %. Саме високі доходи від зайнятості створюють економічний базис для формування середнього класу – основи суспільства розвинутих країн.

Другим вагомим джерелом доходів домогосподарств є соціальні трансферти, частка яких в окремі роки у структурі доходів досягала майже 40 % і практично наближалася за розміром до заробітної плати. Це вказує на наявність у складі населення великої кількості пенсіонерів та малозабезпечених громадян, котрим необхідна соціальна допомога.

Значна частка у структурі витрат домогосподарств споживчих витрат на товари та послуги (92,8 %) свідчить про актуальність проблеми низького рівня життя в Україні. Це підтверджує і динаміка фінансових активів: якщо до 2010 р. вони динамічно зростали і їхня частка в структурі витрат досягла

Таблиця 1. Динаміка рівня та структури доходів і витрат населення України у 2000–2017 рр.

Показники	2000	2005	2010	2013	2015	2017	2017 до 2000, разів
Доходи, млн грн	128 736	381 404	1 101 175	1 548 733	1 735 858	2 475 826	19,2
у т. ч.:							
Заробітна плата, млн грн	55 853	160 621	449 553	630 734	677 003	1 096 835	19,7
%	43,4	42,1	40,8	40,7	38,4	44,3	-
Соціальні допомоги та інші одержані трансферти, млн грн	44 865	151 307	423 741	586 379	655 314	871 365	19,4
%	34,8	39,7	38,5	37,9	37,8	35,2	-
Витрати та заощадження, млн грн	128 736	381 404	1 101 175	1 548 733	1 735 858	2 475 826	19,2
у т. ч.:							
Товари та послуги, млн грн	115 887	306 769	838 213	1 304 031	1 553 757	2 297 573	19,8
%	90,0	80,4	76,1	84,2	89,5	92,8	-
Поточні податки та інші сплачені трансферти, млн грн	8 488	25 461	72 251	107 345	150 539	228 508	26,9
%	6,6	6,7	6,6	6,9	8,7	9,9	-
Приріст фінансових активів, млн грн	1 104	41 207	142 289	110 888	15 096	-63 685	-
%	0,9	10,8	12,9	7,2	0,9	-2,6	-
Наявний дохід, млн грн	96 609	298 275	847 949	1 215 457	1 330 089	1 852 063	19,2
Реальний наявний дохід, % до попереднього року	104,1	123,9	117,1	106,1	77,7	106,0	-

Примітка. Доходи включають нараховані у грошовій і натуральній формі заробітну плату, прибуток і змішаний дохід, доходи від власності, соціальні виплати.

Складено за: Статистичний щорічник України за 2016 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2017. С. 77; Доходи та витрати населення у 2016 та 2017 рр. : експрес-випуски / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

майже 13 %, то в подальшому стрімко знижувалися і в 2017 р. їх приріст становив -2,6 %, тобто домогосподарства більше витрачали попередні заощадження, ніж могли нагромаджувати кошти.

Найбільш динамічно в структурі витрат зростали поточні податки та інші сплачені трансферти домогосподарствами – майже у 27 разів. У 2017 р. ця стаття витрат досягла 228,5 млрд грн, або 10 % усіх витрат. Через сплату податків домогосподарства роблять вагомий внесок у формування державного бюджету: згідно із Законом України “Про Державний бюджет України на 2017 рік” його дохідна частина дорівнювала 771,267 млрд грн [13], отже, частка домогосподарств становила 29,6 %.

Щорічні обстеження домогосподарств дають повнішу інформацію про джерела фінансових ресурсів. У табл. 2 наведено дані щодо рівня і джерел щомісячних доходів домогосподарств у середньому по Україні. Грошові надходження становили 88–89 % усіх загальних доходів, їхній номінальний рівень у 2017 р. зріс на 33 % відносно попереднього року. Однак, з огляду на те, що індекс споживчих цін у цьому році зріс на 14,4 %, то реальне зростан-

Таблиця 2. Структура грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств України (у середньому на місяць на одне домогосподарство) у 2016–2017 рр.

Джерела доходів та ресурсів домогосподарств	У середньому на домогосподарство, грн		Частка в доходах, %			
	2016	2017	загальних		сукупних	
			2016	2017	2016	2017
Оплата праці	2 914,70	4 279,77	47,7	53,4	46,7	52,4
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	325,14	365,32	5,2	4,5	5,2	4,4
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	186,59	241,50	3,1	3,0	2,9	3,0
Доходи від власності	89,92	111,95	1,5	1,4	1,4	1,4
Пенсії	1 211,26	1 400,77	19,9	17,5	19,4	17,2
Стипендії	31,25	27,96	0,5	0,3	0,5	0,3
Допомоги, пільги, субсидії та інші виплати готівкою	194,62	221,67	3,3	2,9	3,2	2,7
Грошова допомога від родичів, аліменти та інші доходи	404,0	497,3	6,8	6,2	6,6	6,1
Грошові доходи	5 367,51	7 146,28	88,0	89,2	86,0	87,5
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	305,27	333,52	5,0	4,2	4,8	4,0
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг та ін.	314,5	411,1	5,2	5,1	5,0	5,0
Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	107,66	122,21	1,8	1,5	1,7	1,5
Негрошові доходи	727,46	866,80	12,0	10,8	11,6	10,6
Всього загальних доходів	6 094,97	8 013,08	100,0	100,0	97,6	98,1
Доходи від продажу майна і нерухомості	33,7	8,7	–	–	0,6	0,1
Використання заощаджень, позики, повернені борги	110,13	143,42	–	–	1,8	1,8
Всього сукупних ресурсів	6 238,82	8 165,24	–	–	100,0	100,0

Примітка. Джерелом даних є вибіркові обстеження домогосподарств, тому в них представлені чисті доходи без оподаткування. Обстеження не виявляє повної картини доходів і витрат домогосподарств, оскільки не охоплює найзаможніші родини, значна кількість домогосподарств відмовляється від участі в обстеженні (у 2017 р. – майже 18 %). Це зумовлює розбіжність даних табл. 1 і 2.

Складено за: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Ч. I / Державна служба статистики України. Київ, 2018. С. 197.

ня грошових доходів становило 16,4 %. Найбільшу частку в них мала оплата праці, що збільшилася з 48 % у 2016 р. до 53 % у 2017 р. Другим за вагомістю джерелом є соціальні трансферти (у 2016 р. становили 23,7 %, у 2017 р. – 20,7 %, а з урахуванням негрошових виплат відповідно 29 % і майже 26 % загальних доходів), найбільша частка яких припадає на пенсії: у 2016 р. – 19,9 %, 2017 р. – 17,5 %.

Частка доходів від підприємницької діяльності незначна – 4,5 %, а від власності – не перевищує 1,5 %, що свідчить про нерозвинутість в Україні

малого підприємництва та відсутність у основної маси населення ділових активів. Особисте підсобне господарство забезпечує надходження в натуральному та вартісному вигляді близько 7 % загальних доходів. Майже така сама частка надходить у формі допомоги від родичів. До сукупних доходів належать також доходи від продажу майна й використання заощаджень і позикових коштів, однак їхня частка є невеликою (2–2,5 %). При цьому в абсолютному виразі використання заощаджень збільшилося, а доходи від продажу майна зменшилися.

Динаміка показників табл. 2 вказує на позитивні зрушення в рівні та структурі сукупних доходів домогосподарств. Доходи за всіма статтями зросли, за винятком стипендій та доходів від продажу майна, найбільше – від оплати праці (147 %). Це свідчить, що доходи від зайнятості збільшуються вищими темпами і їхня частка в структурі фінансових ресурсів домогосподарств зростає, що відповідає ринковим засадам. Однак оскільки поки що темпи зростання таких факторних доходів, як надходження від підприємницької діяльності та власності, є нижчими, їхня частка в структурі загальних доходів скорочується: у 2016 р. – 6,7 %, 2017 р. – 5,9 %.

Попри зростання доходів домогосподарств, вони залишаються низькими порівняно з іншими європейськими країнами. Це зумовлено тим, що вартість робочої сили в Україні, яка відображається в розмірі оплати праці, є найнижчою в Європі. На початок 1990-х років ця частка в собівартості продукції становила в середньому близько 33 %, хоча в розвинутих країнах у той самий період дорівнювала 40–45 % (нині у високотехнологічних галузях – до 60 %) [14]. В Україні частка витрат на оплату праці у структурі загальних витрат підприємств на випуск продукції дуже мала, у 2016 р. у середньому по економіці вона становила 13,1 % (соціальних відрахувань, пов'язаних із робочою силою, – 2,7 %). У промисловості ці показники, відповідно, дорівнювали 10 і 2,1 %, у сільському господарстві – 8,3 і 1,8 % [15, с. 149].

У європейських країнах витрати на робочу силу, які охоплюють заробітну плату, витрати на професійне навчання, добір персоналу та ін., пов'язані з найманням робочої сили, є значно вищими порівняно з Україною. За оприлюдненими Євростатом даними, у 2017 р. середні погодинні витрати на робочу силу в країнах – членах ЄС були оцінені в 26,8 євро, а в єврозоні – у 30,3 євро. Найвищими вони є в Данії – 42,5 євро, а найнижчими у Болгарії – 4,9 євро [16]. Причому частка заробітної плати в структурі витрат на робочу силу становить у середньому по ЄС 76 %. Найнижчі трудові доходи мали громадяни країн Центральної та Східної Європи, а найвищі – країн Західної та Північної Європи. Високий рівень доходів пояснюється сталим економічним розвитком та дотриманням урядами його соціально орієнтованої моделі, яка робить основний акцент на забезпеченні гідного життєвого рівня населення та розвиткові людського потенціалу.

В Україні погодинна оплата праці у I кв. 2018 р. перебувала на рівні 55,36 грн [17], що за курсом НБУ відповідало 1,83 євро за годину, а за паритетом купівельної спроможності (ПКС) гривні – приблизно 6,2 дол. США. Це свідчить

про суттєве відставання рівня оплати праці від провідних держав Європи. У нашій країні нині здійснюються певні кроки, спрямовані на поліпшення економічної ситуації, зростання доходів та підвищення життєвого рівня населення. Однак реформи, задекларовані Урядом України, поки що не сприяли суттєвому зростанню добробуту населення. Найважливішими проблемами, які безпосередньо пов'язані з низькою заробітною платою та нестачею фінансових ресурсів домогосподарств, є бідність і суттєва майнова диференціація населення. Як зазначалося в Доповіді на 6-му засіданні Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС у квітні 2018 р., низький рівень “трудоових доходів в умовах вступу України до Євросоюзу провокує подальше падіння рівня життя трудового населення, скорочення середнього класу, дефіцит робочих місць з гідною оплатою праці, зростання неформальної, тіньової зайнятості та зовнішньої трудової міграції кваліфікованих працівників” [18].

На прес-конференції ООН із людського розвитку, що відбувалася в Україні, постійний представник Програми розвитку ООН в Україні Ніл Уокер заявив, що у 2017 р. 60 % громадян проживали за межею бідності, що визначається як фактичний прожитковий мінімум [19].

Статистика доходів домогосподарств показує, що майже половина з них мають середньодушові еквівалентні грошові доходи на місяць, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму (ПМ) (табл. 3). У міських поселеннях така частка є меншою (43,5 % у 2017 р.), а у сільській місцевості – значно більшою (57,2 %). Зазвичай це зумовлено різними можливостями зайнятості та якістю робочих місць, котрі в сільській місцевості є набагато гіршими, як і динаміка цього показника у 2017 р.

Істотно відрізняється рівень матеріального забезпечення домогосподарств і за регіонами. Лідером серед п'яти регіонів із найкращими показниками є м. Київ, однак і тут майже 30 % домогосподарств мали душові доходи, менші від фактичного ПМ. До цієї групи також увійшли Одеська, Закарпатська, Дніпропетровська та Вінницька області. До областей із найбільшою часткою малозабезпечених домогосподарств належали Рівненська, Черкаська, Житомирська, Тернопільська та Волинська.

Варто зазначити, що в усіх регіонах частка домогосподарств із середньодушовими грошовими доходами нижче фактичного ПМ зменшилась, найбільше в Черкаській і Тернопільській областях, що свідчить про певне підвищення життєвого рівня. Водночас у багатьох українських родин він залишається вкрай низьким.

Найбільші ризики бідності властиві домогосподарствам із дітьми. У 2017 р. 52,4 % таких домогосподарств мали середньодушовий дохід нижче ПМ, а серед домогосподарств із трьома – чотирма дітьми – понад 88 % [20, с. 260]. Однак саме родини потребують більше фінансових ресурсів для утримання, виховання, освітнього й культурного розвитку підростаючого покоління. Наслідками бідності в нашій державі є низький рівень народжуваності, погіршення здоров'я, неможливість здобуття якісної освіти. Через брак

Таблиця 3. Частка домогосподарств із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, %

Домогосподарства	2016	2017	Зміна частки, +/-
Усі домогосподарства	63,1	48,0	-15,1
У т. ч. проживають:			
у міських поселеннях	59,0	43,5	-15,5
у сільській місцевості	71,6	57,2	-14,4
Регіони з найнижчою часткою			
м. Київ	41,3	29,9	-11,4
Одеська обл.	49,0	39,3	-9,7
Закарпатська обл.	55,2	46,8	-8,4
Дніпропетровська обл.	59,3	42,6	-16,7
Вінницька обл.	59,5	51,1	-8,4
Регіони з найвищою часткою			
Рівненська обл.	77,6	63,5	-14,1
Черкаська обл.	77,4	53,5	-23,9
Житомирська обл.	76,1	57,2	-18,9
Тернопільська обл.	73,3	49,9	-23,4
Волинська обл.	73,3	63,0	-10,3

Примітка. Середньомісячний розмір фактичного прожиткового мінімуму у 2016 р. – 2642,38 грн, у 2017 р. – 2941,46 грн на одну особу на місяць.

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Ч. I / Державна служба статистики України. Київ, 2018. С. 252.

фінансових ресурсів починає формуватися хронічна бідність більшості домогосподарств України, коли такий стан стає звичкою, що трансформує психологічне сприйняття людиною реальності й зумовлює маргінальні настрої. Це може спровокувати бідність наступних поколінь у зв'язку з неможливістю отримання належної професійно-освітньої підготовки, що призведе до низької конкурентоспроможності членів бідних родин на ринку праці та низхідної соціальної мобільності [14, с. 109].

Характерною рисою також стала так звана бідність працюючого населення, яка проявляється в неспроможності підтримувати нормальні умови життєдіяльності через незадовільно низький рівень оплати праці найманих працівників. Обстеження домогосподарств показує, що навіть у родин, де є працюючі, частка із середньодушовими доходами нижче ПМ є значною. У 2017 р. серед домогосподарств з одним працюючим ця частка дорівнювала 47 %, з двома працюючими – 30,3, з трьома працюючими – понад 25 % [20, с. 264].

У багатьох домогосподарств доходів не вистачає для задоволення навіть нагальних потреб, про що свідчить самооцінка ними рівня своїх доходів протягом останнього року (табл. 4). У 2017 р. лише 7,8 % відзначили, що отримуваних доходів було достатньо та вони робили заощадження, однак

Таблиця 4. Розподіл домогосподарств України за самооцінкою рівня їх доходів протягом останнього року

Самооцінка рівня своїх доходів	Кількість домогосподарств, тис. од.			Частка домогосподарств, %	
	2016	2017	Зміна, %	2016	2017
Було достатньо і робили заощадження	932,1	1 168,9	125,4	6,2	7,8
Було достатньо, але заощаджень не робили	6 870,3	7 432,9	108,2	45,7	49,6
Постійно відмовлялися у найнеобхіднішому, крім харчування	6 614,7	5 709,5	86,3	44,0	38,1
Не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування	616,4	674,4	109,4	4,1	4,5
Усі домогосподарства	15 033,4	14 985,6	99,7	100,0	100,0

Складено за: Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2018 року) : стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2018. С. 11.

38,1 % постійно відмовлялися собі в найнеобхіднішому, крім харчування, 4,5 % домогосподарств, або 674 тис. із 15 млн домогосподарств України, вказали на неможливість забезпечити достатнє харчування.

Дані таблиці свідчать, що в забезпеченості домогосподарств доходами відбувалися певні позитивні зміни: у 2017 р. відносно попереднього року на чверть збільшилася кількість тих, кому доходів було достатньо не тільки на поточні потреби, а й для заощаджень. Однак майже на 10 % зросла кількість домогосподарств, яким не вдавалося забезпечити достатнє харчування. Це вказує на поглиблення майнового розшарування населення.

Одною з головних проблем є значна диференціація доходів між різними верствами населення України. Варто зауважити, що на підставі даних обстеження домогосподарств не можна доволі точно висвітлити диференціацію доходів, оскільки обстеження не охоплює представників найзаможніших верств. Однак до обстеження потрапляють низько- й середньодохідні групи, які становлять основну масу населення України, що дає змогу виявити домінуючі тенденції. Істотні відмінності наочно ілюструє аналіз грошових доходів за децильними групами обстежених домогосподарств: доходи домогосподарств I і X децильних груп відрізняються у 4,4 раза, проте доходи на одну особу диференціюються ще більшою мірою – у 5,2 раза (табл. 5). Така розбіжність у доходах спричинена переважно різницею в заробітній платі та доходах від підприємницької діяльності – більше ніж у 8 разів.

Диференціація пенсій є значно меншою (1,25 раза). Максимальний розмір пенсійних надходжень спостерігається в II–V децильній групах, саме в цих домогосподарствах, імовірно, найбільше пенсіонерів. Як бачимо з таблиці, пільги та допомоги сприяють певному вирівнюванню доходів. Зіставлення середньодушових доходів із фактичним ПМ, який розраховує Міністерство соціальної політики України, показує, що у I децильній групі доходи на одну особу не досягають навіть половини ПМ, а у X – перевищують його більш як у 2,5 раза. Середньодушові доходи у перших чотирьох децильних

Таблиця 5. **Грошові доходи домогосподарств за децильними (10-відсотковими) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів у 2017 р. (у середньому за місяць), грн**

Показники	Децильні групи									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Грошові доходи, у т. ч.:	3 177,9	3 916,92	4 707,7	5 508,4	6 252,1	7 132,7	7 445,1	8 814,3	10 200,3	14 312,1
Оплата праці	1 170,7	1 480,2	1 893,8	2 793,7	3 218,9	4 243,7	4 771,5	5 900,6	7 235,1	10 093,7
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	151,3	119,0	118,9	199,4	263,9	320,5	367,5	429,5	469,6	1 215,0
Пенсії	1 057,5	1 564,9	1 684,5	1 500,4	1 602,3	1 308,1	1 317,8	1 423,8	1 225,7	1 322,6
Допомоги, пільги, субсидії та інші виплати готівкою	307,6	253,3	290,6	219,2	293,3	272,2	139,8	137,9	123,9	178,7
Середній еквівалентний розмір домогосподарства, осіб	2,19	2,04	2,11	2,18	2,20	2,22	2,06	2,12	2,08	1,89
Грошові доходи на одну особу	1 451,1	1 920,1	2 231,2	2 526,8	2 841,9	3 212,9	3 614,1	4 157,7	4 904,0	7 572,5
Грошові доходи на одну особу, % до фактичного ПМ*	49,3	65,3	75,8	85,9	100,0	109,2	122,9	141,3	166,7	257,4

* Середньомісячний розмір фактичного ПМ у 2017 р. – 2941,46 грн на одну особу.

Складено за: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. зб. Ч. I / Державна служба статистики України. Київ, 2018. С. 239, 252.

групах не досягають ПМ і лише у п'ятій виходять на його рівень. Отже, половину населення слід віднести до бідного і малозабезпеченого.

Одним із найчастіше застосовуваних показників оцінки диференціації доходів населення є так званий коефіцієнт Джині, який показує ступінь відхилення фактичного розподілу населення за рівнем доходів від гіпотетичної рівності за доходами. Найнижчий ступінь нерівномірності в розподілі доходів спостерігається у Скандинавських країнах, де коефіцієнт Джині становить близько 0,27 (наприклад, у Швеції). Серед 28 країн – членів ЄС найменше значення цього показника в 2014 р. було у Словенії – 0,25, найвище в Латвії – 0,355 [21].

Україна демонструє своєрідний феномен щодо цього показника: коефіцієнт Джині у 2016 р. дорівнював 0,244, у 2017 р. – 0,256 [20, с. 279], тобто був найнижчим в Європі. Вітчизняні експерти переконані, що ця статистика є недостовірною, адже не враховує тінювих доходів (за різними оцінками, рівень тінізації економіки коливається від 40 до 60 %), до обстеження не залучені найзаможніші верстви. За даними Е. Лібанової, директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, доходи 10 % найбагатших і 10 % найбідніших українців з урахуванням тінювої складової відрізняються в 40 разів [22].

Необґрунтована соціально-економічна нерівність завжди вкрай негативно сприймається суспільством. Крім іншого, вона негативно впливає на загальний суспільний добробут. Відповідно до теорії відносної депривації, окремі люди і домогосподарства оцінюють свій добробут не тільки за абсолютним рівнем споживання або доходу, а й порівнюючи себе з іншими. В Україні відчувається посилення соціальної напруженості, одним із каталізаторів якої певною мірою постає демонстраційний ефект способу життя заможних верств населення. Це негативно впливає на самооцінку життєвої ситуації бідними верствами та їхню соціальну поведінку. Суспільство, між членами якого існують суттєві розбіжності, не може бути повноцінним, адже нерівність підриває демократію, оскільки заможні верстви мають непропорційно потужний політичний вплив і діють тільки у власних інтересах.

На думку експертів, в Україні 58 % бідних громадян, що означає зростання ймовірності масових протестів, ризик яких, згідно з висновками дослідження, зростає за кількості “бідних” громадян, котра перевищує 50 % жителів країни. Бідні люди частіше стають об'єктами впливу та маніпуляцій з боку екстремістів, і, зрештою, є найбільш постраждалими через протиправну діяльність [23]. У розвинутих країнах розрив у доходах у понад 10 разів взагалі вважається соціально небезпечним. Відомо, що чим більш демократичною є країна – тим менша в ній нерівність населення за доходами.

Гострою є й проблема вимивання середнього класу. В Україні протягом 2015–2016 рр. частка середнього класу в загальній сукупності працездатного населення становила лише 0,83 % (297 тис. осіб) [24], тоді як у розвинутих країнах він утворює основу суспільства. Низький рівень оплати праці, відсутність перспектив професійного зростання зумовлюють суттєву динаміку

міграційних процесів громадян, котрі шукають роботу за межами України. Особливо загострилася ця проблема після соціально-економічної кризи 2014 р. Нині майже 5 млн українців перебувають на легальних умовах за кордоном, причому ця тенденція посилюється [25], відбувається втрата людського потенціалу.

Поширення бідності та майнової диференціації населення свідчить, що фінансові ресурси більшості домогосподарств недостатні для забезпечення високого рівня добробуту. Це зумовлено низкою чинників, з яких варто назвати головні: низький рівень розвитку вітчизняної економіки; неефективний механізм формування та використання державного бюджету, передусім його соціальної складової; відсутність виваженої політики соціалізації економіки та розбудови соціальної держави.

Економіка України розвивається нестабільно: після кризи 2008–2009 рр. розпочалося певне зростання, яке загальмувалося у 2012 р. та змінилося глибокою кризою 2014–2015 рр. (темпи зростання ВВП були такими: 2012 р. – 0,2 %, 2013 р. – 0; 2014 р. – –6,6; 2015 р. – –9,8; 2016 р. – 2,4; 2017 р. – 2,5 %) [26]. Наша країна має невисокий потенціал економічного розвитку, про що свідчить обсяг ВВП на одну особу, розрахований Світовим банком за ПКС (табл. 6).

Попри збільшення, вітчизняний ВВП залишається на низькому рівні (у 2016 р. – 8270 дол.). Відповідний показник за ПКС є у 3–3,3 раза нижчим від його розміру в Естонії, Польщі та Чилі, однак були періоди коли ВВП України в розрахунку на одну особу перевищував його рівень у цих країнах. Нині серед наведених у таблиці держав наша країна за ВВП на одну особу випереджає лише Молдову, однак у 2016 р. це перевищення становило 1,5 раза, тоді як у 2000 р. – 2 рази. У Швейцарії в 2016 р. ВВП за ПКС на одну особу дорівнював 63 882 дол., перевищуючи аналогічний показник в Україні в 7,7 раза, що і спричиняє різницю в доходах та рівні життя населення. Низький економічний потенціал зумовлений значною техніко-технологічною відсталістю виробництва, переважанням в економіці II, III та IV технологічних укладів.

Таблиця 6. Динаміка ВВП на одну особу за ПКС за 2000–2016 рр.

Країна	Рейтинг за даними 2016 р.	ВВП на одну особу за ПКС, дол. США		
		2000	2010	2016
Швейцарія	9	29 276	41 628	63 882
Естонія	41	9 420	21 603	29 743
Польща	44	10 651	21 069	27 383
Чилі	54	9 572	18 265	23 194
Україна	112	3 803	7 666	8 270
Болівія	117	3 497	5 298	7 234
Молдова	130	1 840	3 832	5 352

Складено за: World Development Indicators. Gross national income / The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/>.

Наша країна має неефективний механізм формування та використання державного бюджету, детальний аналіз якого неможливо провести в цій статті. Головними проблемами є: поширення тіньової економіки, що зумовлює значні втрати бюджетних надходжень; пласка система оподаткування доходів населення, яка не забезпечує необхідного їх перерозподілу й вирівнювання; розкрадання і неефективне використання бюджетних коштів. Ці та інші недоліки фіскального механізму зумовлюють недостатню наповнюваність бюджетних ресурсів і обмежують їхню соціальну функцію.

Важливим негативним чинником, як зазначалося, є відсутність обґрунтованої політики щодо розбудови соціальної держави. У ст. 1 Конституції задекларовано, що Україна є соціальною державою, однак поки що громадянам не забезпечено ні високого рівня життя, ні всебічного соціального захисту. Нині загально визнаними є запропоновані в 1990 р. Г. Еспінгом-Андерсеном три моделі соціальної держави: ліберальна (англосаксонська), континентально-європейська (консервативна) і скандинавська (соціально-демократична) [27]. Кожна з них має особливості й переваги.

Ліберальна модель (США, Канада, Великобританія, Японія та ін.) базується на мінімальному втручанні держави в ринкові відносини й обмеженому застосуванні заходів регулювання. У соціальних питаннях, зокрема забезпеченні добробуту населення, перевага надається не державі, а особистим зусиллям кожного громадянина. Для моделі характерне надання адресної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам із посиленням страхового принципу фінансування соціальних програм. Вона успішно реалізується в найбільш розвинутих країнах, доводячи, що високий рівень економічного розвитку загалом і добробуту домогосподарств зокрема можливий на основі їхньої високої підприємницької і трудової активності та відповідальності [27].

Континентально-європейська (консервативна) модель запроваджена в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою (Німеччина, Австрія, Італія, Франція, Нідерланди та ін.). Вона ґрунтується на об'єднанні зусиль у розв'язанні соціальних проблем працівників та роботодавців під контролем держави. Бюджетні відрахування на соціальні заходи покладені рівномірно на працівників і роботодавців; перерозподіл ресурсів здійснює та контролює держава, причому надає перевагу системі страхового захисту. Обов'язковою попередньою умовою ефективного функціонування цієї моделі є високо- й добре організоване суспільство. Саме на цю модель орієнтувалася у попередні роки Україна [27].

У скандинавській (соціально-демократичній) моделі (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія та ін.) провідна роль у соціальному захисті населення належить державі, яка надає базове забезпечення всім громадянам країни з державного й місцевого бюджетів. Вона забезпечує рівну можливість усім членам суспільства для здобуття освіти, кваліфікації й оплачуваної роботи. У її основі перебуває високий рівень розвитку економіки та перерозподілу національного доходу. Частка державних витрат у ВВП становить у Швеції

66 %, у Данії – 61, у Фінляндії – 56 %. Основна частина цих витрат спрямовується на задоволення соціальних потреб населення [27].

Кожна модель соціальної держави передбачає певні політичні, економічні, соціально-ментальні умови реалізації. В Україні поки що повною мірою не втілено жодної з цих моделей. Існують певні наміри щодо запровадження крайньої неоліберальної моделі, за якої політика стосовно фінансів домогосподарств полягатиме у послабленні ролі держави в розв'язанні соціальних проблем громадян, наданні їм якомога більшої свободи для самостійного їх вирішення. Однак у сучасних умовах економічного спаду та невисоких доходів населення ця модель, імовірно, призведе до погіршення економічного стану домогосподарств.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки. Подолання бідності та запобігання поляризації суспільства за рівнем доходів, – безперечно, одне з важливих завдань для уряду при розробленні політики соціально-економічного розвитку країни та формуванні фінансів домогосподарств. В Україні соціально-економічна політика є аморфною й суперечливою. Через відсутність чіткої концепції, стратегії та пріоритетів подальшого розвитку відбуваються стагнація економіки та зубожіння населення. Унаслідок надмірної заполітизованості суспільства чимало соціальних програм мають популістський, декларативний та суперечливий характер, здебільшого неналежним чином фінансуються й реалізуються.

Для формування стабільних фінансів домогосподарств слід перейти до нової моделі економічного зростання, яка базується на інноваціях та високих технологіях і сприятиме повній та ефективній зайнятості з високим рівнем заробітної плати. Діючі механізми державного впливу на ситуацію на ринку праці можна вважати такими, що не відповідають сучасним вимогам і потребують кардинального перегляду. Потрібно вдосконалити систему оплати праці в країні:

- переглянути підходи до встановлення мінімальної заробітної плати з урахуванням реальної вартості робочої сили та сучасного світового досвіду;
- з метою зменшення нерівності за доходами та зниження рівня бідності, унормувати як у державному, так і в приватному секторі диференціацію в оплаті праці згідно з європейськими стандартами.

Важливою є розбудова соціальної держави з урахуванням світового досвіду. З-поміж зарубіжних моделей змішаної соціальної політики та стратегії для України корисною вбачається соціально-демократична модель загалом, зокрема такі її регіональні типи, як шведська (скандинавська) соціальна модель, німецька модель соціального ринкового господарства, в яких найчіткіше виражена соціальна орієнтація. Вони більшою мірою пов'язані з українськими традиціями, в яких важливе місце завжди посідали ідеї соціальної справедливості й захищеності. Розроблення ефективної й дієвої системи соціального захисту та вдосконалення соціальної політики мають наблизити Україну до європейських стандартів сталого соціального розвитку.

Список використаних джерел

1. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 86 с.
2. Becker G. S. Human Capital. New York : Columbia University Press, 1964.
3. Mincer J. Progress in Human Capital Analysis of the Distribution of Earnings. 1974.
4. Shultz T. Investment in Human Capital. New York ; London, 1971.
5. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : монографія. Київ : Знання, 2010. 431 с.
6. Воробйов Ю. М. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 4. С. 6–9.
7. Рудницька О. В. Економічна природа та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі країни. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 20 (1). С. 173–178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20%281%29__36.
8. Гнеушева В. Домогосподарство як суб'єкт фінансових відносин. URL: <http://str.dii.edu.ua/article/download/8895/7707>.
9. Актуальні проблеми системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст / за ред. Т. І. Єфименко ; ДННУ "Академія фінансового управління". Київ, 2016. 496 с.
10. Кудряшов В. П. Ризики виконання державного бюджету та механізми їх обмеження. *Фінанси України*. 2016. № 12. С. 59–76.
11. Павлюк К. В., Шапоренко О. О. Підвищення ефективності видатків бюджету в умовах реформ. *Наукові праці НДФІ*. 2016. Вип. 4 (77). С. 15–33.
12. Горбачик А. Сприйняття економічних змін і стратегій виживання домогосподарств. *Соціологія, теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 4. С. 97–103.
13. Про Державний бюджет України на 2017 рік : закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-viii>.
14. Каламбет С. В., Золотарьова О. В. Вплив доходів домогосподарств на економічний розвиток України. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 4. С. 103–113.
15. Діяльність суб'єктів господарювання. 2016 : стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 588 с.
16. Hourly labour costs. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Hourly_labour_costs.
17. Середня заробітна плата за відпрацьовану годину за видами економічної діяльності за квартал у 2018 році. Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Роль оплати праці в скороченні бідності та її вплив на трудову міграцію (практики державного і договірної регулювання в Україні та ЄС) : доповідь УС ПГС. URL: http://profapk.org.ua/uploadfiles/fckeditor/%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%AC_%D0%97%D0%90%D0%A0%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%A2%D0%90_%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf.
19. Висновок доповіді ООН: надто багато людей залишаються на узбіччі досягнень у сфері людського розвитку / ПРООН в Україні. 2017. 30 берез. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2017/03/30/too-many-lives-scarcely-touched-by-human-development-progress-un-report-finds.html>.
20. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Ч. I / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 380 с.
21. Gini coefficient of equalised disposable income – EU-SILC survey / Eurostat. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12.
22. Полищук О. Нерівність доходів по-українськи: "гірше", ніж у Гондурасі, "краще", ніж у Швеції. *Укрінформ*. 2017. 24 січ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2162366-nerivnist-dohodiv-poukrainski-girse-niz-u-gondurasi-krase-niz-u-svecii.html>.

23. Бідність – головна загроза безпеці громадян у 2017 р. : аналіт. доп. ін-ту / УІДЕ. 2017. 8 лют. URL: <http://uire.org.ua/doslidzhennya/bidnist-golovna-zagroza-bezpetsi-gromadyan-u-2017-r-analitchna-dopovid-institutu/>.

24. Чорна Н. Середній клас України: відновити втрачене. *Finance.ua*. 2017. 14 верес. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/410426/serednij-klas-ukrayiny-vidnovyty-vtrachene>.

25. У МЗС назвали кількість українців, які легально виїхали за кордон. *ТСН.ua*. 2016. 8 черв. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-mzs-rozprovili-skilki-ukrayinciv-legalno-perebuvaye-za-kordonom-668951.html>.

26. Валовий внутрішній продукт у I–IV кварталах 2017 року й у 2017 році : експрес-випуск / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

27. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. 2015. 7 лип. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovyyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/>.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. (2018). *Socio-demographic characteristics of households in Ukraine in 2018 (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine)*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Becker, G. S. (1964). *Human Capital*. New York: Columbia University Press.
3. Mincer, J. (1974). *Progress in Human Capital Analysis of the Distribution of Earnings*.
4. Shultz, T. (1971). *Investment in Human Capital*. New York; London.
5. Kizyma, T. O. (2010). *Household finance: contemporary paradigm and developmental trends*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Vorobiov, Yu. M. (2011). Household finance: a modern paradigm. *Scientific herald: finance, banks, investments*, 4, 6–9 [in Ukrainian].
7. Rudnytska, O. V. (2013). The economic nature and role of household finance in the financial system of the country. *Economic Herald of the University*, 20 (1), 173–178. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20%281%29__36 [in Ukrainian].
8. Hneusheva, V. (2010). *Household as a subject of financial relations*. Retrieved from <http://stp.diit.edu.ua/article/download/8895/7707> [in Ukrainian].
9. Iefymenko, T. I. (Ed.). (2016). *Actual problems of the public finance management system: eurointegration context*. Kyiv: DNUU “Akademiia finansovoho upravlinnia” [in Ukrainian].
10. Kudriashov, V. P. (2016). Risks of state budget execution and mechanisms of their limitation. *Finance of Ukraine*, 12, 59–76 [in Ukrainian].
11. Pavliuk, K. V., Shaporenko, O. O. (2016). Increasing the efficiency of fiscal expenditures under the reform. *RFI Scientific Papers*, 4 (77), 15–33 [in Ukrainian].
12. Horbachyk, A. (2010). Perception of economic changes and household survival strategies. *Sociology, theory, methods, marketing*, 4, 97–103 [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). *On the State budget of Ukraine for 2017* (Act No. 1801-VIII, December 21). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-viii> [in Ukrainian].
14. Kalambet, S. V., Zolotarova, O. V. (2014). The impact of household income on Ukraine's economic development. *Bulletin of the Ternopil National University of Economics*, 4, 103–113 [in Ukrainian].
15. State Statistics Service of Ukraine. (2017). *Activity of economic entities. 2016*. Kyiv [in Ukrainian].
16. Eurostat. (2018, April). *Hourly labour costs*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Hourly_labour_costs.
17. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). *Average hourly wages by type of economic activity for the quarter in 2018. Statistical information*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

18. EU-Ukraine civil society platform. (2018). *The role of remuneration in reduced poverty and its impact on labor migration (practices of state and contractual regulation in Ukraine and the EU)*. Retrieved from http://profapk.org.ua/uploadfiles/fckeditor/%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%AC_%D0%97%D0%90%D0%A0%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%A2%D0%90_%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf [in Ukrainian].
19. UNDP. (2017, March 30). *Conclusion of the UN report: too many people remain on the brink of advances in human development*. Retrieved from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2017/03/30/too-many-lives-scarcely-touched-by-human-development-progress-un-report-finds.html> [in Ukrainian].
20. State Statistics Service of Ukraine. (2018). *Costs and resources of households of Ukraine in 2017 (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine)*. Kyiv [in Ukrainian].
21. Eurostat. (n. d.). *Gini coefficient of equivalised disposable income – EU-SILC survey*. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12.
22. Polishchuk, O. (2017, January 24). Inequality of income in Ukrainian: “worse” than in Honduras, “better” than in Sweden. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2162366-nerivnist-dohodiv-poukrainski-girse-niz-u-gondurasi-kraseniz-u-svecii.html> [in Ukrainian].
23. Ukrainian Institute of Research of Extremism. (2017, February 8). *Poverty is a major threat to citizens’ security in 2017*. Retrieved from <http://uire.org.ua/doslidzhennya/bidnist-golovna-zagroza-bezpetsi-gromadyan-u-2017-r-analitichna-dopovid-institutu/> [in Ukrainian].
24. Chorna, N. (2017, September 14). Middle class of Ukraine: recover lost. *Finance.ua*. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/410426/serednij-klas-ukrayiny-vidnovyty-vtrachene> [in Ukrainian].
25. The Foreign Ministry said how many Ukrainians are legally abroad. (2016, June 8). *TSN.ua*. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/u-mzs-rozpovili-skilki-ukrayinciv-legalno-perebuvaye-za-kordonom-668951.html> [in Ukrainian].
26. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). *Gross domestic product in the I–IV quarters of 2017 and in 2017*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
27. Ilchuk, L. I. (2015, July 7). *World experience of models of social policy and their possibility of use in Ukraine*. Retrieved from <http://ipzn.org.ua/svitovyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> [in Ukrainian].